

Ομάδα σύνταξης

- Μαρία Καροφυλλάκη-Σπάρταλη, Φιλολόγος Μ.Α.
Λυσίου *Ἐπὲρ Μαντιθέου*
Δημοσθένους *Ἐπὲρ τῆς Ῥοδίων Ἐλευθερίας*
- Ιωάννης Λογαράς, Φιλολόγος
Δημοσθένους *Ἐπὲρ τῆς Ῥοδίων Ἐλευθερίας*
- Ευγενία Σπετσιώτου-Μέλλιου, Φιλολόγος, Μετ. Διπλ. Φιλ/κῆς Σχ. Π.Α.
Εισαγωγή: *Ἡ Ρητορική στην Αρχαία Ελλάδα*
Ἴσοκράτους Περὶ Εἰρήνης
Παράρτημα Α΄, Β΄, Δ΄
- Μανώλης Στεργιούλης, Φιλολόγος Μ.Α.
Λυσίου *Ἐπὲρ Μαντιθέου*

Συντονισμός- Επιμέλεια

Μαρία Καροφυλλάκη-Σπάρταλη, Φιλολόγος Μ.Α.

Copyright ©2000: Κέντρο Εκπαιδευτικής Έρευνας
Αδριανού 91, 105 56 Αθήνα

Απαγορεύεται η αναδημοσίευση ή ανατύπωση ή φωτοτύπηση μέρους ή όλου του παρόντος βιβλίου, καθώς και η χρησιμοποίηση των ερωτήσεων που περιέχονται σ' αυτό σε σχολικά βοηθήματα ή για οποιοδήποτε άλλο σκοπό, χωρίς τη γραπτή άδεια του Κέντρου Εκπαιδευτικής Έρευνας.

Εξώφυλλο: Πολύμνια, η Μούσα της Ρητορικής. Έργο του *Antonio Canova, 1812, Possagno, Gipsoteca*. Ο δείκτης της μούσας, στραμμένος πάντα προς τα άνω, σαν να γυρεύει την προσοχή του ακροατηρίου.
Επιλογή και επιμέλεια εικόνων: *Ε. Σπετσιώτου - Μέλλιου*

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

- ΠΡΟΛΟΓΟΣ..... 5
- ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ..... 7

Εισαγωγή - Η Ρητορική στην Αρχαία Ελλάδα

ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ ΕΡΩΤΗΣΕΩΝ

Α' Η φυσική ρητορεία	
Β' Η γέννηση της συστηματικής ρητορείας.....	11
Γ' Ρητορεία και σοφιστική.....	15
Δ' Οι Αττικοί ρήτορες και η ελληνοιστική και χριστιανική συνέχεια	
Ε' Τα είδη του αττικού ρητορικού λόγου	
ΣΤ' Τα μέρη του ρητορικού λόγου	
Ζ' Τα προσόντα του ρήτορα.....	17
Η' Η διδασκαλία της ρητορικής	
Θ' Σημασία και τρόπος μελέτης των ρητορικών κειμένων σήμερα.....	22

Λυσίου Ὑπὲρ Μαντιθέου

Εισαγωγικό σημείωμα.....	27
--------------------------	----

ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ ΕΡΩΤΗΣΕΩΝ

Ερωτήσεις για την εισαγωγή στο Λυσία.....	29
Εισαγωγή (στον Ὑπὲρ Μαντιθέου).....	30
§§ 1 - 3.....	31
§§ 4 - 8.....	37
§§ 9 - 13.....	44
§§ 14 - 17.....	51
§§ 18 - 19.....	56
§§ 20 - 21.....	59
Εργασίες για τη συνολική θεώρηση του λόγου.....	62
Συνθετικές - Δημιουργικές εργασίες.....	64
Παραδείγματα κριτηρίων αξιολόγησης.....	67
Ενδεικτική Βιβλιογραφία (για τον Λυσία και τη Ρητορική).....	73

Δημοσθένους Ὑπὲρ τῆς Ῥοδίων Ἐλευθερίας

Εισαγωγικό σημείωμα.....	77
ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ ΕΡΩΤΗΣΕΩΝ	
Εισαγωγή (στο βίο και το ἔργο του Δημοσθένη).....	80
Εισαγωγή (στον Ὑπὲρ τῆς Ῥοδίων Ἐλευθερίας λόγο).....	81
§§ 1 - 2.....	82
§§ 3 - 4.....	89
§§ 5 - 16 (από μετάφραση).....	92
§§ 17 - 20.....	96
§§ 21 - 24.....	101
§§ 25 - 33 (από μετάφραση).....	107
§§ 34 - 35.....	109
Εργασίες για τη συνολική θεώρηση του λόγου.....	113
Συνθετικές - Δημιουργικές εργασίες.....	113
Παραδείγματα κριτηρίων αξιολόγησης.....	115
Ενδεικτική Βιβλιογραφία.....	121

Ἰσοκράτους Περὶ Εἰρήνης

Εισαγωγικό σημείωμα.....	125
ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ ΕΡΩΤΗΣΕΩΝ	
Εισαγωγή (στο βίο και το ἔργο του Ἰσοκράτους).....	127
§§ 1 - 2.....	131
§§ 14 - 16.....	135
§§ 17 - 27.....	141
§§ 63 - 70.....	146
§§ 133 - 145.....	149
Ερωτήσεις ανακεφαλαίωσης.....	156
Παραδείγματα κριτηρίων αξιολόγησης.....	160
Βιβλιογραφία (Ενδεικτική Βιβλιογραφία για τον Ἰσοκράτη και τη Ρητορική).....	165

• ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Α'. Κείμενα Παράλληλα (από τις πηγές).....	169
Β'. Κείμενα από τη Βιβλιογραφία.....	189
Γ'. Αδίδακτα κείμενα.....	202
Δ'. Ὅροι και ἔννοιες για την προσέγγιση των ρητορικών κειμένων.....	211

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Με τα τελευταία βιβλία αξιολόγησης των μαθητών ολοκληρώνεται μια σημαντική προσπάθεια του Κέντρου Εκπαιδευτικής Έρευνας, στόχος της οποίας ήταν η εκπόνηση και διάδοση νέων μεθόδων αξιολόγησης των μαθητών του Ενιαίου Λυκείου. Στο πλαίσιο της εκπονήθηκαν τα τρία τελευταία χρόνια δεκάδες βιβλίων που καλύπτουν το σύνολο σχεδόν των μαθημάτων, τα οποία διδάσκονται στο Λύκειο. Τα βιβλία αυτά περιέχουν οδηγίες μεθοδολογίας σχετικές με την αξιολόγηση των μαθητών, παραδείγματα ερωτήσεων διαφόρων τύπων, υποδείγματα εξεταστικών δοκιμασιών, θέματα συνθετικών - δημιουργικών εργασιών και άλλα χρήσιμα στοιχεία για τους εκπαιδευτικούς.

Το έντυπο αυτό υλικό συνοδεύτηκε από την παραγωγή ανάλογου ηλεκτρονικού υλικού, από τη δημιουργία Τράπεζας Θεμάτων και από πολυάριθμες επιμορφωτικές δραστηριότητες σχετικές με την αξιολόγηση των μαθητών.

Η παραπάνω προσπάθεια δεν είχε σκοπό να επιβάλει ένα συγκεκριμένο τρόπο αξιολόγησης ούτε να αυξήσει το φόρτο εργασίας διδασκόντων και διδασκομένων, όπως ισχυρίστηκαν ορισμένοι. Επιδίωξε να ενημερώσει τους καθηγητές για τις σύγχρονες εξεταστικές μεθόδους, να τους δώσει πρακτικά παραδείγματα εφαρμογής τους, να τους προβληματίσει γύρω από τα θέματα αυτά και να τους παράσχει ερεθίσματα για αυτομόρφωση. Πιστεύουμε ότι με το έργο μας συμβάλαμε στη διεύρυνση της δυνατότητας των διδασκόντων να επιλέγουν οι ίδιοι τη μέθοδο που θεωρούν πιο κατάλληλη για την αξιολόγηση των μαθητών τους και βοήθησαμε στην αύξηση της παιδαγωγικής τους αυτονομίας.

Πεποίθησή μας είναι πως όλα αυτά άλλαξαν το τοπίο στον τομέα της αξιολόγησης των μαθητών του Ενιαίου Λυκείου, έφεραν νέο πνεύμα και άρχισαν να τροποποιούν σταδιακά ξεπερασμένες αντιλήψεις και τακτικές που κυριάρχησαν επί πολλά χρόνια στο Ελληνικό σχολείο. Τα θετικά σχόλια που εκφράστηκαν από το σύνολο σχεδόν των επιστημονικών και εκπαιδευτικών φορέων για τα θέματα των εξετάσεων του περασμένου

Ιουνίου, τα οποία διαμορφώθηκαν με βάση το πνεύμα και τη μεθοδολογία της αντίστοιχης εργασίας του Κ.Ε.Ε., επιβεβαιώνουν όσα προαναφέρθηκαν.

Η κριτική που είχε αρχικά ασκηθεί για το έργο μας περιορίζεται συνεχώς, ενώ αυξάνει καθημερινά η αποδοχή του από την εκπαιδευτική κοινότητα και η αναγνώρισή του. Σ' αυτό συνέβαλε ασφαλώς και η βελτίωση του υποστηρικτικού υλικού που παράγεται από το Κ.Ε.Ε., η οποία οφείλεται, μεταξύ άλλων, και στις παρατηρήσεις και υποδείξεις των διδασκόντων στα Ενιαία Λύκεια. Η συνειδητοποίηση, τέλος, του τρόπου με τον οποίο πρέπει να χρησιμοποιείται το υλικό αυτό στη διδακτική πράξη και ο περιορισμός των σφαλμάτων που διαπράχθηκαν στην αρχή (μηχανική αναπαραγωγή πλήθους ερωτήσεων, υπέρμετρη αύξηση της εργασίας των μαθητών, απουσία εναλλακτικών τρόπων αξιολόγησης κτλ.) οδήγησαν σε πολύ θετικά αποτελέσματα, τα οποία όσο περνά ο καιρός θα γίνονται εμφανέστερα.

Η διαπίστωση αυτή μας ενισχύει να συνεχίσουμε την προσπάθειά μας και να την επεκτείνουμε, εκπονώντας ανάλογο υλικό και για άλλες εκπαιδευτικές βαθμίδες, εφόσον εξασφαλιστούν οι απαραίτητες οικονομικές και λοιπές προϋποθέσεις.

Τελειώνοντας, επιθυμώ να ευχαριστήσω όλους τους συνεργάτες μου στο Κέντρο Εκπαιδευτικής Έρευνας, οι οποίοι εργάστηκαν αφιλοκερδώς, με αφοσίωση και σπάνιο ζήλο και επιτέλεσαν κάτω από δύσκολες συνθήκες σημαντικό έργο. Ευχαριστώ ακόμη όλους τους εκπαιδευτικούς που με ποικίλους τρόπους στήριξαν την προσπάθειά μας και βοήθησαν στην επιτυχία της. Ξέχωρες ευχαριστίες θα ήθελα να απευθύνω στις δακτυλογράφους του Κ.Ε.Ε, στο τεχνικό προσωπικό του, στον Προϊστάμενο της Γραμματείας του κ. Γεώργιο Κορκόντζηλα και στους εκδότες που συνεργάστηκαν μαζί μας από το 1997 μέχρι σήμερα.

Αθήνα, Ιούνιος 2000

Καθηγητής Μιχάλης Κασσωτάκης
Πρόεδρος του Δ.Σ. του Κ.Ε.Ε.

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Το τεύχος αυτό αφιερώνεται σε κείμενα του Αρχαίου Ρητορικού Λόγου του 4ου π.Χ. αιώνα που περιλαμβάνονται στο πρόγραμμα θεωρητικής κατεύθυνσης της Β΄ τάξης Ενιαίου Λυκείου και αποτελεί, όπως και τα άλλα τεύχη του Κέντρου Εκπαιδευτικής Έρευνας, πρόταση αξιολόγησης των μαθητών. Ο άξονας εργασίας καθορίζεται από τους γενικούς και ειδικούς σκοπούς του μαθήματος, όπως αυτοί ορίζονται στο Πρόγραμμα Σπουδών της Αρχαίας Ελληνικής Γλώσσας και Γραμματείας στο Λύκειο (Υπουργική Απόφαση αριθ. Γ2/1090, Φ.Ε.Κ 342, τχ. 2/ 13-4-1999).

Συγκεκριμένα, το τεύχος αυτό περιλαμβάνει τα ρητορικά κείμενα: α) Λυσίου *Ἑπὲρ Μαντιθέου*, β) Δημοσθένους *Ἑπὲρ τῆς Ροδίων Ἐλευθερίας*, γ) Ἰσοκράτους *Περὶ Εἰρήνης*.

Οι ερωτήσεις που σχηματίστηκαν από το Κ.Ε.Ε. ως υποστηρικτικό υλικό της εργασίας των διδασκόντων βασίζονται στους στόχους διδασκαλίας των κειμένων αυτών και επιδιώκουν να συντελέσουν στην κατανόηση και επίτευξή τους. Κρίνουμε σκόπιμο να υπενθυμίσουμε ότι οι ρητορικοί λόγοι αυτοί είναι ταυτοχρόνως και πολιτικά κείμενα μέσα από τα οποία προβάλλονται ως διδακτικοί στόχοι: η εξέταση του ρητορικού λόγου ως ιδιαίτερου γραμματειακού είδους, η γνώση των πτυχών του δημοσίου και ιδιωτικού των αρχαίων Αθηναίων, η μελέτη της επιχειρηματολογίας και των τρόπων με τους οποίους αυτή εκφράζεται στα ρητορικά κείμενα, το κοινό υπόβαθρο των πολιτικών πεποιθήσεων των τριών ρητόρων, οι διαφοροποιήσεις τους σε σημαντικά πολιτικά ζητήματα, η επικαιρότητα των επισημάνσεών τους, αλλά και η άσκηση των μαθητών στη λογική οργάνωση των κειμένων.

Η διάρθρωση του τεύχους έχει ως εξής: Προηγούνται παραδείγματα ερωτήσεων για την ενότητα της Γενικής Εισαγωγής του σχολικού βιβλίου και ακολουθούν ερωτήσεις κατά κατηγορίες για κάθε ρητορικό λόγο. Στο τέλος κάθε έργου προτείνονται κριτήρια αξιολόγησης του μαθητή και ενδεικτική βιβλιογραφία. Με σκοπό τη διευκόλυνση των διδασκόντων δίνονται ενδεικτικά στο Παράρτημα αδίδακτα κείμενα, τα οποία δεν καθορίζουν απαραίτητα το ύφος των προαγωγικών εξετάσεων της Β΄ Λυκείου.

Σε κάθε ενότητα (η διάκριση έγινε σύμφωνα με το σχολικό βιβλίο) υπάρχουν ερωτήσεις ανοικτού και κλειστού τύπου, ο αριθμός των οποίων καθορίζεται από τις ερμηνευτικές ανάγκες του κειμένου. Ιδιαίτερο βάρος δίνεται στις ερμηνευτικές ερωτήσεις και ακολουθούν οι σημασιολογικές - λεξιλογικές. Σε κάθε ενότητα επίσης προτείνονται και διδακτικοί στόχοι ως συμπληρωματικοί προς τους στόχους που υπάρχουν στο βιβλίο του καθηγητή.

Ο βαθμός δυσκολίας των ερωτήσεων ποικίλλει, έτσι ώστε οι ερωτήσεις να προσφέρονται ως προσωπική ή ομαδική άσκηση των μαθητών αναλόγως με την εμπειρία, τις γνώσεις και την κριτική τους ικανότητα.

Τα κριτήρια αξιολόγησης (γραπτές ολιγόλεπτες και ωριαίες δοκιμασίες) που περιλαμβάνονται στο τέλος του τεύχους προτείνονται ως δείγματα για τον έλεγχο γνώσεων και κριτικής ικανότητας συγκεκριμένης διδακτικής ενότητας και συντάχθηκαν σύμφωνα με τις κατευθύνσεις του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου. Επισημαίνεται ότι τα κριτήρια αξιολόγησης που δίνονται στους μαθητές πρέπει να είναι προσαρμοσμένα στον διαθέσιμο χρόνο εξέτασης¹.

¹ Όπως καθορίζεται από το Π.Δ 246/98 (άρθρο 18), σε συνδυασμό με την τροποποίηση που προκύπτει από το Π.Δ. 94/99 η εξέταση του μαθήματος των Αρχαίων Ελληνικών στη Θεωρητική Κατεύθυνση της Β΄ τάξης Ενιαίου Λυκείου περιλαμβάνει: α) διδαγμένο κείμενο με νοηματική συνοχή 15-20 στίχων και ζητείται μετάφραση τμήματός του (8 - 10 στίχων) στη νέα ελληνική, β) δίνεται επίσης αδιάτακτο πεζό κείμενο αττικής διαλέκτου 10 - 12 στίχων και ζητείται επίσης η μετάφρασή του στη νέα ελληνική γ) τρεις ερμηνευτικές ερωτήσεις από τις οποίες η μία είναι από διδαγμένο μεταφρασμένο κείμενο, οπότε δίνεται και το αναγκαίο για την ερώτηση χωρίο· σε περίπτωση που δεν διδάσκεται μεταφρασμένο κείμενο οι ερωτήσεις είναι μόνο δύο (2), γ) μία ερώτηση γραμματολογική από το διδαγμένο πρωτότυπο κείμενο, δ) μια ερώτηση λεξιλογική - σημασιολογική από το διδαγμένο πρωτότυπο κείμενο, ε) μία ερώτηση γραμματικής και στ) μία ερώτηση συντακτικού από το αδιάτακτο πεζό κείμενο. **Βαθμολογία:** Χρησιμοποιείται η εκατοντάβαθμη κλίμακα: Μετάφραση διδαγμένου: 10 μονάδες, μετάφραση αδιάτακτου 20 μονάδες. Σύνολο 30 μονάδες. Κάθε ερώτηση βαθμολογείται με 10 μονάδες, επομένως οι ερωτήσεις αντιστοιχούν προς 70 μονάδες της κλίμακας. Αντιστοίχιση με την εικοσάβαθμη κλίμακα: Μετάφραση (συνολικά) 6 μονάδες, οι ερωτήσεις από δύο μονάδες η καθεμία. **Σημειώνεται:** α. ότι όταν από το Πρόγραμμα Σπουδών δεν προβλέπεται η διδασκαλία κειμένου από μετάφραση, όπως παραδείγματος χάριν στον δικανικό λόγο του Λυσία, *Κατὰ Φίλωνος δοκιμασίας*, τότε δίνονται στους μαθητές δύο και όχι τρεις ερμηνευτικές ερωτήσεις, οπότε και βαθμολογούνται με δέκα πέντε (15) μονάδες της εκατοντάβαθμης κλίμακας (ή τρεις (3) της εικοσάβαθμης). β. Για την εξέταση των προαναφερόμενων τομέων στο διδαγμένο και στο αδιάτακτο κείμενο μπορεί ο διδάσκων να αξιοποιήσει κάθε συνδυασμό ερωτήσεων, ανοικτού και κλειστού τύπου.

Ως ομάδα εργασίας του Κέντρου Εκπαιδευτικής Έρευνας, αισθανόμαστε την υποχρέωση να παρουσιάσουμε τον τρόπο με τον οποίο το παρόν τεύχος αξιοποιείται καλύτερα.

Σκοπός μας ήταν να συνθέσουμε κατηγορίες ερωτήσεων επί της διδακτέας και όχι μόνον επί της εξεταστέας ύλης με στόχους:

- α) Να υποστηρίζεται η καθημερινή προσπάθεια του διδάσκοντος κατά ενότητες και να καθίσταται αποτελεσματικότερη.
- β) Να γίνεται επίσης αποτελεσματικότερη αλλά και ενδιαφέρουσα για τους μαθητές η μαθησιακή διαδικασία.
- γ) Να ελέγχεται η γνώση και να ασκείται η κριτική ικανότητα των μαθητών μέσω των ερωτήσεων ως τεχνικής μιας διαμορφωτικής αξιολόγησης.

Είναι, επομένως, από παιδαγωγική άποψη, σκόπιμο να διατυπωθούν τα εξής:

- α) Οι ερωτήσεις είναι αναγκαίο να επιλέγονται από τον διδάσκοντα. Τα κριτήρια αυτής της επιλογής μπορούν να είναι:
 - οι γνώσεις, οι εμπειρίες και η κριτική ικανότητα των μαθητών,
 - ο σεβασμός, ως παιδαγωγική αντίληψη, του ρυθμού μάθησης κάθε μαθητή,
 - η διάρκεια του μαθήματος η οποία εξαρτάται από τις συνθήκες λειτουργίας της σχολικής μονάδας,
 - ο προσωπικός ρυθμός του διδάσκοντος,
 - οι προτιμήσεις των μαθητών σε κάποιες νοηματικές ενότητες ιδιαίτερης αξίας σε σχέση με την οργάνωση του λόγου ή το στοιχείο της επικαιρότητάς τους,
 - η ανάγκη να αξιοποιηθούν παιδαγωγικά, κατά την κρίση του διδάσκοντος, κάποιες νοηματικές ενότητες περισσότερο από άλλες,
 - και ό,τι άλλο εμπίπτει στην κρίση του εκπαιδευτικού, ώστε να ορίζεται από τον ίδιο ως κριτήριο που υπηρετεί τους στόχους της διδασκαλίας του.

- β) Οι ερωτήσεις αξιοποιούνται κυρίως μέσα στη ροή του μαθήματος και μόνο στο βαθμό που αυτές καλύπτουν πραγματικές ανάγκες της ομάδας τάξης.
- γ) Οι διδάσκοντες δεν είναι υποχρεωμένοι να χρησιμοποιήσουν όλες τις ερωτήσεις του τεύχους ιδιαίτερα αν αυτές είναι του ιδίου διδακτικού στόχου. Η διδακτική εμπειρία και η παιδαγωγική τους γνώση μπορούν να τους βοηθήσουν να κατανοήσουν ότι η ποικιλία αυτή, κατά διδακτική ή νοηματική ενότητα, δημιουργήθηκε με σκοπό να καλύψει όσο το δυνατόν περισσότερες κατηγορίες επιλογών των μαθητών και των διδασκόντων.
- δ) Το παρόν τεύχος συντάχθηκε, όπως προαναφέρθηκε, σύμφωνα με τις οδηγίες του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου για τη διανοητική, συναισθηματική και αισθητική καλλιέργεια των μαθητών και όχι με κύριο στόχο τις εξετάσεις. Βοηθεί να κατανοήσουμε τον τρόπο και τις μορφές τις αξιολόγησης μέσα από την ευέλικτη αξιοποίησή του και τη συνετή χρήση του. Αντιθέτως, η συσσώρευση φόρτου εργασίας μέσω των ερωτήσεων δημιουργεί λανθασμένες εντυπώσεις στους μαθητές και στον κοινωνικό τους περίγυρο. Έτσι, οι μαθητές πανικοβάλλονται και οι παιδαγωγικοί στόχοι δεν επιτυγχάνονται.

Για τον λόγο αυτό κρίνουμε αναγκαίο να υπενθυμίσουμε ότι η προσπάθεια του Κ.Ε.Ε. αποβλέπει στην υποστήριξη του διδάσκοντος και όχι στην αύξηση των υποχρεώσεών του.

Κατά συνέπεια οι παρατηρήσεις και οι προτάσεις σας και κατά το νέο σχολικό έτος θα είναι πολύτιμες για περαιτέρω βελτιώσεις του έργου που εκπονήθηκε. Η επικοινωνία αυτή θα συντελέσει στην αξιολόγησή του αλλά και στην ανανέωση της έμπνευσης όλων η οποία αποτελεί αναγκαία και ικανή παιδαγωγική και επιστημονική συνθήκη για κάθε δημιουργία.

ΡΗΤΟΡΙΚΟΣ ΛΟΓΟΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ: Η ΡΗΤΟΡΙΚΗ ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΑΔΑ

(σχολικό βιβλίο, σσ. 9-26)

Α΄ Η ΦΥΣΙΚΗ ΡΗΤΟΡΕΙΑ

Β΄ Η ΓΕΝΝΗΣΗ ΤΗΣ ΣΥΣΤΗΜΑΤΙΚΗΣ ΡΗΤΟΡΕΙΑΣ

1. Ερμηνευτικές ερωτήσεις

1.1. Ερωτήσεις ανάπτυξης και σύντομης απάντησης

1. Ποια είναι η διαφορά μεταξύ φυσικής ευγλωττίας και συστηματικής ρητορικής;
2. Ποια είναι, κατά τη γνώμη σας, τα χαρακτηριστικά του ανθρώπου στον οποίο μια ομήγυρις αναγνωρίζει φυσική ευγλωττία; Να δώσετε παραδείγματα² από την καθημερινή ζωή για τις κατηγορίες: α) του φυσικώς εύγλωττου ανθρώπου και β) του εκπαιδευμένου ομιλητή.
3. Ποια είναι η κοινωνική διάσταση της λέξεως *ἀγορή* (= αγορά), όπως χρησιμοποιείται στον Όμηρο και ποια η σημερινή;
4. Σε ποια γεωγραφική περιοχή, κάτω από ποιες κοινωνικές συνθήκες και με ποια μορφή αναπτύχθηκε αρχικά η συστηματική ρητορεία;
5. Ποιοι θεωρούνται οι πρώτοι *διδάσκαλοι* της ρητορικής τέχνης και σε τι συνίσταται η προσφορά τους;
6. Να συνθέσετε ένα κείμενο σε μορφή διαλόγου, στο οποίο να διακρίνονται οι διαφορές που υπάρχουν μεταξύ ενός ανθρώπου με φυσική ευγλωττία και ενός εκπαιδευμένου ομιλητή.

² Βλ. και στο βιβλίο της Έκφρασης - Έκθεσης, Α΄ Λυκείου, τις ενότητες: Γλώσσα και γλωσσικές ποικιλίες, η οργάνωση του λόγου και η πειθώ, η οργάνωση του λόγου και η αιτιολόγηση.

7. Να εξετάσετε τα δύο κείμενα που ακολουθούν και να προσδιορίσετε την άποψη που έχει κάθε συγγραφέας³ για την ικανότητα του ανθρώπου να ομιλεί καλά:
- α) *Εἰ μὲν σοι ὑπάρχει φύσει ῥητορικῶ εἶναι, ἔσει ῥήτωρ ἐλλόγιμος προσλαβὼν ἐπιστήμην τε καὶ μελέτην, Πλάτωνος Φαῖδρος 269d⁴.*
(Μετάφραση: αν διαθέτεις φυσική ευγλωττία, θα γίνεις αξιόλογος ρήτορας προσθέτοντας σ' αυτήν γνώση και άσκηση).
- β) *Αἰ μὲν γὰρ δυνάμεις καὶ τῶν λόγων καὶ τῶν ἄλλων ἔργων ἀπάντων ἐν τοῖς εὐφύεσιν ἐγγίγνονται καὶ τοῖς περὶ τὰς ἐμπειρίας γεγυμνασμένοις. Ἡ δὲ παιδείεις τοὺς μὲν τοιοῦτους τεχνικωτέρους καὶ πρὸς τὸ ζητεῖν εὐπορωτέρους ἐποίησεν ... τοὺς δὲ καταδεεστέρων τὴν φύσιν ἔχοντας ἀγωνιστὰς μὲν ἀγαθοὺς ἢ λόγων ποιητὰς οὐκ ἂν ἀποτελέσειεν, αὐτοὺς δ' ἂν αὐτῶν προαγάγοι καὶ πρὸς πολλὰ φρονιμοτέρως διακείσθαι ποιήσειεν. Ἰσοκράτους Κατὰ Σοφ., § 15.* (Μετάφραση: καθ' ὅσον μάλιστα η ικανότητα να συνθέτει κανείς λόγους και γενικώς να ενεργεί, ενυπάρχει σ' εκείνους οι οποίοι είναι προικισμένοι με φυσικά προτερήματα και είναι εξασκημένοι μέσω της πείρας· αλλά η αγωγή τους καθιστά επιτηδειότερους προς την τέχνη τους και καλύτερα προικισμένους για τις αναζητήσεις (τους)· ... εκείνους δε που έχουν προτερήματα εκ φύσεως κατώτερα, η αγωγή δεν θα τους έκανε ικανούς να αγωνίζονται και να κατασκευάζουν λόγους, αυτούς όμως τους ίδιους μπορεί να αναπτύξει περισσότερο και να τους καταστήσει περισσότερο σώφρονες από πολλές απόψεις).

³ Βλ. συμπληρωματικά και παράλληλο κείμενο αριθ. 1.

⁴ Βλ. εισαγωγή σχολικού βιβλίου.

1.2. Ερωτήσεις αντικειμενικού τύπου

1. Να συνδέσετε κάθε όνομα της στήλης Α με το στοιχείο που του αντιστοιχεί στη στήλη Β. Η στήλη Β περιέχει πληροφορίες από την Εισαγωγή του σχολικού βιβλίου.

A	B
Σόλων	• διδάσκαλος συστηματικής ρητορικής
Πίνδαρος	• ποιητής
Όμηρος	• ποιητής, νομοθέτης
Ηρόδοτος	• διδάσκαλος συστηματικής ρητορικής
Θεμιστοκλής	• ιστορικός
Περικλής	• πολιτικός, φυσικός ρήτωρ
Κόραξ	• στρατηγός, φυσικός ρήτωρ
Τ(ε)ισίας	• ποιητής, φυσικός ρήτωρ

2. Να συνδέσετε τις εκφράσεις της στήλης Α με τις συμπληρωματικές τους της στήλης Β, ώστε να ολοκληρωθεί το νόημά τους:

A	B
Η φυσική ικανότητα στον λόγο	• βοήθησε τους πολίτες να ασκήσουν την ικανότητά τους στον λόγο
Στους ήρωες του Ομήρου	• δεν γνωρίζει φυσικές διακρίσεις
Η «ισηγορία»	• έχει κανόνες
Η συστηματική ρητορική	• η ευγλωττία περιγράφεται ως θεϊκό χάρισμα

*Ο Περικλής αγορεύει στην Πνύκα. Τοιχογραφία του Φ. Φλος.
(Μόναχο, “Μαξιμιλιάνειον”)*

Γ' ΡΗΤΟΡΕΙΑ ΚΑΙ ΣΟΦΙΣΤΙΚΗ

1. Ερμηνευτικές ερωτήσεις

1.1. Ερωτήσεις ανοικτού τύπου ανάπτυξης και σύντομης απάντησης

1. Η Αθήνα, σε αντίθεση με τη Σπάρτη και άλλες πόλεις, αποτελεί το κέντρο της συστηματικής ρητορικής κατά τους 5ο και 4ο αιώνες π.Χ. Γιατί, κατά τη γνώμη σας, συμβαίνει αυτό;
2. Σύμφωνα με πληροφορίες από την αρχαία ελληνική γραμματολογία ο Γοργίας ο Λεοντίνος, τον 5ο αι. π.Χ. καλλιεργώντας την πολιτική και κυρίως την επιδεικτική ρητορεία, μελέτησε και αξιοποίησε τη σημασία που έχει η χρήση των καταλλήλων λέξεων για κάθε κοινωνική περίσταση. Να εξηγήσετε με ένα παράδειγμα από την καθημερινή ζωή πώς αντιλαμβάνεστε τη σημαντικότητα αυτής της επικοινωνιακής αρχής.
3. Ο Γοργίας ο Λεοντίνος υποστήριξε ότι δεν υπάρχει αντικειμενική αλήθεια και ηθική και ο Πρωταγόρας ότι για κάθε ζήτημα υπάρχουν δύο απόψεις (5^{ος} - 4ος αι. π.Χ.). Σήμερα, στο τέλος του 20ού αι. χρησιμοποιούμε τις εκφράσεις: «Όλα τα ζητήματα δεν είναι άσπρο-μαύρο» και «Το νόμισμα έχει δύο όψεις». Πόσο συγγενείς εννοιολογικά φαίνονται οι θέσεις αυτές, παρά το ότι ανήκουν σε διαφορετικές εποχές και γιατί, κατά τη γνώμη σας, τις αποδέχθηκε η κοινωνία;
4. Η διαφωνία Πλάτωνα και σοφιστών και η απόρριψη των θέσεων των τελευταίων από τον Πλάτωνα οδηγεί και στην απόρριψη των ρητοροδιδασκάλων της Αθήνας. Ποιο κοινωνικό κλίμα⁵ μπορείτε να περιγράψετε προσπαθώντας να φανταστείτε εκείνη την ιδεολογική διαμάχη;
5. Ποια θέση υιοθετεί ο Ισοκράτης απέναντι στη διαφωνία φιλοσοφίας και ρητορικής που αποκτά και κοινωνικές συνέπειες;
6. Ποια είναι η έννοια της φιλοσοφίας κατά τον Ισοκράτη;
7. Γιατί, κατά τη γνώμη σας, η Ρητορική χαρακτηρίστηκε πειθοῦς δημιουργός;

⁵ Βλ. κείμενο από τη βιβλιογραφία αριθ. 1.

8. Η διαφωνία⁶ φιλοσοφίας και ρητορικής αποτελούσε και αποτελεί ένα πλαστό πρόβλημα; Ναι ή όχι και γιατί;
9. Γιατί η θέση της φιλοσοφίας στην αρχαία Ελλάδα και κυρίως, όπως αυτή εκφράζεται κυρίως από τον Πλάτωνα, αποκλείει τη Ρητορική από τις επιστήμες και τις τέχνες;

1.2. Ερωτήσεις αντικειμενικού τύπου

1. Να συμπληρώσετε τα κενά επιλέγοντας από τις λέξεις που βρίσκονται σε παρένθεση εκείνη που ταιριάζει για κάθε περίπτωση:
Ο στο έργο του *Ρητορική Τέχνη* υποστηρίζει ότι ο Πρωταγόρας λόγω επαγγέλματος υποσχόταν ότι μπορεί να καταστήσει πειστικό ένα ασθενές επιχείρημα⁷. Έτσι έκρινε και (αποδοκίμαζε / επιδοκίμαζε) τους σοφιστές.
2. Ο Γοργίας ο Λεοντίνος επηρέασε την εξέλιξη της ρητορικής τέχνης στην Αθήνα. Επεσήμανε τη σημασία που έχει για την (εγκυρότητα / γνησιότητα / πειστικότητα) του λόγου (ο «καιρός» / η εκπαίδευση / η ηθική διαπαιδαγώγηση των πολιτών).
3. Η ρητορική κατά τον (Ισοκράτη / Πλάτωνα / Πρωταγόρα) έχει στόχο να (διδάξει / πείσει / αποτρέψει) και να (ανακαλύψει / προβάλει / παρουσιάσει) τα «είκота», δηλ. τα (αληθή / συμφέροντα / αληθοφανή).

⁶ «Ο Πλάτων υποστήριξε ότι η Ρητορική είναι τελείως ανεπαρκής και το δικαιολόγησε τούτο λέγοντας ότι η ονομαζόμενη «Τέχνη» είναι απατηλή εικόνα εφ' όσον μεταχειρίζονται μεθόδους που αντιβαίνουν την αλήθεια και οι μέθοδοι αυτές είναι η εξαπάτηση του ακροατή με επιδέξια τεχνική και η αποφυγή της διατυπώσεως της αλήθειας. Το πιο έγκυρο μέσο έρευνας, η διαλεκτική μέθοδος, δεν λαμβάνεται υπόψη». Βλ. σχετ. στη διατριβή, Νικ. Δ. Δημητριάδη: *Ανατομία της Ρητορικής, Η «διαφωνία» Πλάτωνος και Ισοκράτους*, εκδόσεις Μιχαλάς, Αθήνα 1983, σ. 37.

⁷ Βλ. Άριστ. *Ρητορική* 1402α: *Καὶ τὸν ἥττω λόγον κρείττω ποιεῖν ... τὸ Πρωταγόρου ἐπάγγελμα».*

Δ΄ ΟΙ ΑΤΤΙΚΟΙ ΡΗΤΟΡΕΣ ΚΑΙ Η ΕΛΛΗΝΙΣΤΙΚΗ
ΚΑΙ Η ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΣΥΝΕΧΕΙΑ

Ε΄ ΤΑ ΕΙΔΗ ΤΟΥ ΑΤΤΙΚΟΥ ΡΗΤΟΡΙΚΟΥ ΛΟΓΟΥ

ΣΤ΄ ΤΑ ΜΕΡΗ ΤΟΥ ΡΗΤΟΡΙΚΟΥ ΛΟΓΟΥ

Ζ΄ ΤΑ ΠΡΟΣΩΝΤΑ ΤΟΥ ΡΗΤΟΡΑ

1. Ερμηνευτικές ερωτήσεις ανοικτού τύπου

1.1. Ερωτήσεις ελεύθερης ανάπτυξης

1. Να διατυπώσετε τη γνώμη σας σχετικά με την πιθανή επίδραση που ασκήθηκε μεταξύ των δέκα ρητόρων της Αττικής, αφού ζούσαν στο ίδιο πολιτισμικό περιβάλλον. Στην εκτίμηση και παρουσίαση της θέσης σας να λάβετε υπόψη την ηλικία καθενός από τους δέκα *Αττικούς ρήτορες* (σ. 14, Εισαγωγή σχολικού βιβλίου).
2. Ποιος ήταν ο κοινωνικός ρόλος των συμβουλευτικών λόγων κατά τον 5ο και 4ο αιώνα στην Ελλάδα; Πώς καταδεικνύεται ο σημαντικός τους ρόλος στη ζωή των πολιτών της Αθήνας;
3. Από πού καταδεικνύεται η κοινωνική διάσταση των δικανικών λόγων και γιατί, κατά τη γνώμη σας, αυτοί ήσαν αναγκαίοι στο πολιτικό σύστημα της πόλεως των Αθηνών;
4. Πώς επηρέαζε η προσωπικότητα του ρήτορα την αξιοπιστία του στο ακροατήριο; Να κάνετε τις δικές σας εκτιμήσεις και επισημάνσεις περιγράφοντας ένα σύγχρονο ομιλητή σε μεγάλο ακροατήριο και να σκεφτείτε πιθανές διαφορές ή ομοιότητες.
5. Η τεχνική της υποκριτικής αποτελούσε προαπαιτούμενη γνώση για την επιτυχή εκφώνηση ενός ρητορικού λόγου. Πιστεύετε ότι το ίδιο ισχύει και σήμερα για τον δάσκαλο, τον ιερέα, τον πολιτικό, τον συνδικαλιστή; Να αιτιολογήσετε την άποψή σας.

6. Να συνθέσετε ένα παράδειγμα από την καθημερινή ζωή στο οποίο θα περιγράψετε ένα δάσκαλο που θα διαθέτει τα τεχνικά χαρακτηριστικά του ρήτορα(γνώση, υπόκριση, μνήμη).
7. Ποια εξήγηση δίνετε στο γεγονός ότι η ακμή της ρητορείας συντελέστηκε στην Αθήνα του 5ου και 4ου αιώνα π.Χ.;

1.2. Συνδυασμός ερωτήσεων ανάπτυξης και σύντομης απάντησης

1. Ποιες πληροφορίες παρέχονται, κατά τη γνώμη σας, από τους επιδεικτικούς ή συμβουλευτικούς ρητορικούς λόγους της αρχαιότητας για την κοινωνική κατάσταση μιας πόλης-κράτους;
2. Τι περιλαμβάνει ο ρητορικός κανών και για ποιο λόγο συντάχθηκε;
3. Πώς αξιοποίησε ο Χριστιανισμός τη ρητορική παράδοση, ποια κέντρα της εποχής θεωρούνται επιφανέστερα και ποιοι εκπρόσωποι εκτιμώνται ως τις μέρες μας για την προσφορά τους;
4. Να προσδιορίσετε τα χαρακτηριστικά του Άττικισμού ως μορφής της ρητορικής τέχνης και τους κοινωνικούς τομείς στους οποίους ασκήθηκε.
5. Ποια είναι τα μέρη ενός ρητορικού λόγου και με ποιο είδος του σύγχρονου οργανωμένου λόγου μπορείτε να συγκρίνετε τη διάταξη των μερών αυτών;
6. Τι χαρακτηρίστηκε ως μνημοτεχνική ικανότητα του ρήτορα;
7. Ποια είναι η διαφορά ανάμεσα στην πρόθεσιν και την διήγησιν ενός ρητορικού λόγου;
8. Ποια είναι η διαφορά των ιστορικών παραδειγμάτων από τα πλαστά και πόσο εξυπηρετούν και τα δύο την πειστικότητα ενός ρητορικού λόγου;
9. Οι γνώμες ως μέρος του ρητορικού λόγου σημαίνουν ό,τι και σήμερα σε ένα προφορικό ή γραπτό κείμενο; Σε τι μοιάζουν και σε τι διαφέρουν; Υποστηρίζουν την πειστικότητα του ομιλητή ή όχι;
10. Η ηθοποιΐα και η παθοποιΐα αποτελούν χαρακτηριστικά της δράσης του ρήτορα κατά την αγόρευσή του. Γιατί, κατά τη γνώμη σας, υιοθετήθηκαν και χρησιμοποιήθηκαν;

11. Να μελετήσετε προσεκτικά το κείμενο που ακολουθεί και να καταγράψετε τα προσόντα που θα έπρεπε να έχει ο ρήτορας κατά την άποψη του Πλάτωνα: *Ἐπειδὴ λόγου δύναμις τυγχάνει ψυχαγωγία οὖσα, τὸν μέλλοντα ῥητορικὸν ἔσσεσθαι ἀνάγκη εἰδέναι ψυχὴ ὅσα ἔχει.* (Μετάφραση: Αφού σκοπός του λόγου είναι η αγωγή των ψυχών, είναι απαραίτητο αυτός που πρόκειται να γίνει ρήτορας να γνωρίζει όλα τα είδη (μέρη) της ψυχής).
12. Να μελετήσετε προσεκτικά το κείμενο που ακολουθεί και να επισημάνετε τη θέση του Ισοκράτη για τα προσόντα του ρήτορα: «Ἐάν ὅλοι, ὅσοι ασχολούνται με την αγωγή των νέων, είχαν τη διάθεση να λένε την αλήθεια και να μη δίνουν υποσχέσεις ανώτερες από εκείνα, που πρέπει να επιτύχουν»⁸ και «εάν είναι αυτοί έντιμοι και δίκαιοι προς τους άλλους, δεν θα διαπράξουν αμαρτήματα απέναντι τούτων, εξαιτίας των οποίων έχουν γίνει τέτοιοι (ενν. έντιμοι και δίκαιοι)»⁹ και «όχι μόνο αυτούς, αλλά και εκείνους που υπόσχονται ότι διδάσκουν την ευγλωττία ενώπιον του λαού (ενν. τη δημόσια ευγλωττία) αξίζει να επιτιμήσουμε· διότι και εκείνοι για την αλήθεια δεν φροντίζουν καθόλου» και «τόσο δε ανόητοι είναι και αυτοί οι ίδιοι και τους άλλους τόσο ανόητους θεωρούν, ώστε, αν και γράφουν τους λόγους τους χειρότερα απ' όσο μερικοί από τους άπειρους αυτοσχεδιάζουν σχετικά με τους (ρητορικούς) λόγους, όμως υπόσχονται ότι θα κάμουν τους μαθητές τους τέτοιους ρήτορες, ώστε να μην αφήνουν να τους ξεφεύγει στις υποθέσεις τους κανένα από τα δυνατά επιχειρήματα. Και κατά την απόκτηση αυτής της δύναμης δεν αποδίδουν καμιά σημασία ούτε στην πείρα ούτε στις φυσικές ικανότητες του μαθητή, αλλά διατείνονται ότι θα μεταδώσουν σ' αυτόν τη γνώση των λόγων κατά

⁸ *Εἰ πάντες ἤθελον οἱ παιδεύειν ἐπιχειροῦντες ἀληθῆ λέγειν καὶ μὴ μίζους ποιεῖσθαι τὰς ὑποσχέσεις ὧν ἤμελλον ἐπιτελεῖν, Ἰσοκράτους Κατὰ Σοφιστῶν, § 1.*

⁹ *«Ὁὐ ... περὶ τοὺς ἄλλους ὄντες καλοὶ καγαθοὶ καὶ δίκαιοι περὶ τούτους ἐξαμαρτήσονται» καὶ «Ὁὐ μόνον δὲ τούτοις ἀλλὰ καὶ τοῖς τοὺς πολιτικούς λόγους ὑπισχνουμένοις ἄξιον ἐπιτιμήσαι καὶ γὰρ ἐκεῖνοι τῆς μὲν ἀληθείας οὐδὲν φροντίζουσι», Ἰσοκράτους Κατὰ Σοφιστῶν, § 6.*

τον ίδιο τρόπο που μεταδίδουν σ' αυτόν τη γνώση της γραφής, χωρίς να εξετάσουν τι είναι τα δύο αυτά πράγματα»¹⁰.

13. Να συγκρίνετε τις απόψεις του Ισοκράτη και του Πλάτωνα, που μελετήσατε στις δύο προηγούμενες ερωτήσεις (11 και 12) και να διατυπώσετε την προσωπική σας θέση για το περιεχόμενο και τη σημασία των ιδεών που κυκλοφορούσαν στην εποχή τους.
14. Πώς εξελίσσεται και ποιους στόχους έχει η καλλιέργεια της συστηματικής ρητορικής κατά τους ελληνιστικούς και ρωμαϊκούς χρόνους;
15. Να περιγράψετε τα χαρακτηριστικά του επαγγέλματος του λογογράφου στην Αθήνα του 5ου και 4ου αιώνα π. Χ.
16. Σε τι, κατά τη γνώμη σας, εξυπηρετούσαν τους σκοπούς ενός ρητορικού λόγου οι γνώσεις που, κατά την κοινή αντίληψη, έπρεπε να έχει ο ρήτορας;
17. Έχουν ταυτόσημη έννοια η μνημοτεχνική ικανότητα, η απομνημόνευση και ο «παπαγαλισμός»; Να αιτιολογήσετε την απάντησή σας αξιοποιώντας την εμπειρία σας.

1.3. Ερωτήσεις αντικειμενικού τύπου

1. Σε ποιο είδος ρητορικού λόγου είναι ιδιαίτερα σημαντική:
 - α) η παρουσία του πλήθους ως ακροατηρίου;
 - β) η συμμετοχή των πολιτών για τη λήψη αποφάσεων;
 - γ) η παρουσία ακροατηρίου με ειδικά ορισμένες αρμοδιότητες;

¹⁰ «Οὔτω δ' ἀναισθήτως αὐτοὶ τε διάκεινται καὶ τοὺς ἄλλους ἔχειν ὑπειλήφασιν, ὥστε χεῖρον γράφοντες τοὺς λόγους ἢ τῶν ἰδιωτῶν τινές αὐτοσχεδιάζουσιν, ὅμως ὑπισχνούνται τοιούτους ῥήτορας τοὺς συνόντας ποιήσιν ὥστε μηδὲν τῶν ἐνόμων ἐν τοῖς πράγμασι παραλιπεῖν. Καὶ ταύτης τῆς δυνάμεως οὐδὲν οὔτε ταῖς ἐμπειρίαις οὔτε τῇ φύσει τῇ τοῦ μαθητοῦ μεταδιδάσιν ἀλλὰ φασιν ὁμοίως τὴν τῶν λόγων ἐπιστήμην ὥσπερ τὴν τῶν γραμμάτων παραδώσειν, ὡς μὲν ἔχειν τούτων ἐκάτερον οὐκ ἐξετάσαντες», Ἰσοκράτους *Κατὰ Σοφιστῶν*, §§ 9-10.

2. Να συμπληρώσετε τις επόμενες προτάσεις με τα ονόματα των ρητόρων που σας δίνονται σε παρένθεση (*Λυσίας, Ισοκράτης, Δημοσθένης*):
- α) Ο θεωρείται ως ο επιφανέστερος εκπρόσωπος της επιδεικτικής ρητορείας.
 - β) Ο θεωρείται ο κατ' εξοχήν ικανός λογογράφος της κλασικής Αθήνας.
 - γ) Ο θεωρείται ως ο σημαντικότερος ρήτορας συμβουλευτικών λόγων.

Πνύκα

Η Ή ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΤΗΣ ΡΗΤΟΡΙΚΗΣ

Θ΄ ΣΗΜΑΣΙΑ ΚΑΙ ΤΡΟΠΟΣ ΜΕΛΕΤΗΣ ΤΩΝ ΡΗΤΟΡΙΚΩΝ ΚΕΙΜΕΝΩΝ ΣΗΜΕΡΑ

1. Ερμηνευτικές ερωτήσεις

1.1. Ερωτήσεις ανοικτού τύπου ανάπτυξης και σύντομης απάντησης

1. Ποιες ήταν, κατά τον Ισοκράτη, οι ωφέλειες των πολιτών από τη διδασκαλία της ρητορικής¹¹;
2. Ποια ήταν η εξέλιξη της **συστηματικής ρητορικής** στο Βυζάντιο;
3. Πώς παρουσιάζεται η *έντεχνη ρητορεία* της κλασικής Ελλάδας στα χρόνια της Τουρκοκρατίας;
4. Ποιες διαφορές ως προς τα μέσα και τις προθέσεις μπορείτε να διακρίνετε ανάμεσα στην αρχαία ρητορική τέχνη και τη σύγχρονη τεχνική επηρεασμού της κοινής γνώμης;
5. Ποια είναι η εξέλιξη της **συστηματικής ρητορικής** ως τέχνης του λόγου στα νεότερα χρόνια (από τη σύσταση του νεοελληνικού κράτους, 1830) και μέχρι τις μέρες μας;
6. Έχετε παραδείγματα από την ιστορία της νεότερης και σύγχρονης Ελλάδας στα οποία φαίνεται να αξιοποιούνται οι τεχνικές της ρητορικής τέχνης, όπως εκδηλώθηκαν την κλασική εποχή της ελληνικής πολιτιστικής ιστορίας;
7. Γιατί, κατά τη γνώμη σας, η ρητορική ως τεχνική άσκησης του προφορικού λόγου, δεν αποτελεί ιδιαίτερο θέμα διδασκαλίας στην εποχή μας;

¹¹ Βλ. σχετ. κείμενο στο σχολικό βιβλίο, σσ. 22-23, Εισαγωγή σχολικού βιβλίου.

Ερωτήσεις συνολικής θεώρησης

1. Τα χαρακτηριστικά του επιλόγου ενός ρητορικού λόγου μοιάζουν με εκείνα των υποδείξεων που δίνονται για τη σύνθεση των ιδεών σε ένα δοκίμιο. Να συζητήσετε στην τάξη αν τα εφαρμόζετε, τις δυσκολίες που αντιμετωπίζετε και να συνθέσετε τουλάχιστον δύο επιλόγους σε θέματα σχετικά με τη σύγχρονη ελληνική ζωή. Να λάβετε υπόψη τις πληροφορίες για την τεχνική του ρητορικού λόγου που δίνονται στο σχολικό βιβλίο (Εισαγωγή, σ. 20).
2. Σήμερα οι ομιλητές ή αγορητές αξιοποιούν την **ηθοποιία** και την **παθοποιία** ως τεχνικές στους λόγους τους; Να βρείτε σε ένα παράδειγμα αυθεντικού λόγου που θα αναζητήσετε σε εφημερίδες ή περιοδικά ή που θα καταγράψετε από την τηλεόραση αυτές τις τεχνικές.
3. Η ρητορική ορίζεται ως *πειθοῦς δημιουργός* και ως *η τέχνη τοῦ ἰδεῖν τὰ ὑπάρχοντα πιθανὰ περὶ ἕκαστον*. Σε ποιο μέρος ενός ρητορικού λόγου επαληθεύονται οι ορισμοί αυτοί και πώς;
4. Πιστεύετε ότι η μελέτη των ρητορικών κειμένων ασκεί τον μαθητή ως πολίτη και καλλιεργεί τον νου του αυξάνοντας την ικανότητά του να διακρίνει το υπερβολικό, το ειλικρινές, το δημαγωγικό ή το εφικτό; Να αιτιολογήσετε την απάντησή σας.
5. Πώς είναι δυνατόν, κατά τη γνώμη σας, να εφαρμοσθεί στην καθημερινή ζωή η θέση του Ξενοφώντα¹²: *Τοὺς θησαυροὺς τῶν πάλαι σοφῶν ἀνδρῶν, οὓς ἐκείνοι κατέλιπον ἐν βιβλίοις γράψαντες, ἀνελίττων κοινῇ σὺν τοῖς φίλοις διέρχομαι, καὶ ἂν τι ὀρθῶμεν ἀγαθὸν ἐκλεγομέθα*. (Μετάφραση: Ξετυλίγοντας τους θησαυρούς των παλαιών σοφών, αυτούς που εκείνοι κατέγραψαν και μας άφησαν σε βιβλία, τους εξετάζω μαζί με τους φίλους μου και αν κάτι μας φαίνεται καλό, το κρατούμε);
6. Να περιγράψετε τις εντυπώσεις που σας δημιουργούνται διαβάζοντας το επόμενο απόσπασμα¹³: «Μόλις πέσει το βράδυ, γυρίζω σπίτι ... και

¹² Βλ. Ξενοφώντος *Άπομνημονεύματα* 1, στ', 14 και Εισαγωγή σχολικού βιβλίου, σ. 24.

¹³ Νικολό Μακιαβέλι «Επιστολή στον Φραγκίσκο Βεττόρι» 7. (140), 10, Δεκ. 1513, σε Έργα, 389. Για το απόσπασμα βλ. και «Πλάτωνος *Πρωταγόρας*», τεύχος αξιολόγησης

βάνω φορέματα βασιλικά κι αυλικά και ντυμένος καθώς ταιριάζει μπαίνω στις αρχαίες αυλές των αρχαίων ανθρώπων, όπου γίνομαι καλόδεχτος και τρέφομαι από την τροφή εκείνη πούναι μοναχά δική μου και που γι' αυτήν γεννήθηκα· εκεί μέσα δεν ντρέπομαι να μιλάω μαζί τους και να τους ρωτάω την αιτία των πράξεών τους· κι εκείνοι, όντας καλόγνωμοι, μου αποκρίνονται (...).

*Χάλκινο κεφάλι Νίκης, αρχικά επιχρυσωμένο,
με ένθετα μάτια (425 π.Χ.)*

Β' Λυκείου, Κ.Ε.Ε, Αθήνα 1998, σ.111, σημ. 3.